

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

У статті обґрунтовано важливість використання синергетичного підходу в організації навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи.

Розвиток і становлення сучасної шкільної освіти передбачає перегляд класичної педагогічної парадигми, оновлення змісту освіти, зміну освітніх пріоритетів. Серед нововведень актуальними стають ідеї синергетики та синергетичного мислення. Оскільки освіта є соціальним механізмом самоорганізації, то закономірним є інтерес до синергетики, до реалізації синергетичного потенціалу сучасної школи.

Традиційна система навчання зорієнтована на навчальний предмет, а не на особистість учня, на репродуктивний характер діяльності, вербальні методи навчання, авторитарний стиль спілкування, жорстку регламентацію навчального процесу. Панування, передусім, комбінованого уроку, наочно демонструє свою неспроможність виконати завдання, які постають перед сучасною освітою та не може ефективно відігравати роль засобу освоєння людиною світу.

Синергетичний підхід до розуміння закономірностей, що діють у природі, пов'язаний з іменами Дж. Ніколіса, І. Стенгерса, Г. Хакена, І. Пригожина та інших. Процеси самоорганізації систем різної природи досліджували такі вчені: Л. Антипенко, С. Нікольський, Ю. Плюскін, С. Ситько, Л. Соловей та ін. Синергетичні методи й підходи до розв'язання проблем еволюції в соціальних системах розглядалися К. Бейлі, М. Моїсеєвою, Дж. Скоттом, О. Субетто, Ю. Яковцем. Деякі вчені вважають, що синергетика, як новий напрям міждисциплінарних досліджень процесів самоорганізації та розвитку, що відбуваються у відкритих нелінійних і далеких від рівноваги системах, могла б відіграти роль нової парадигми освіти ХХІ століття. Розвиток освіти з позицій синергетики інтерпретують такі вчені, як В. Буданов, Н. Булгакова, В. Вандишев, В. Кушнір, В. Лутай, А. Назаретян, М. Ожеван, В. Редюхін, В. Цикін, С. Шевельов та інші.

Наприклад, О. Чалий розглядає синергетичний підхід як необхідну складову інноваційний процесів у освіті; В. Ігнатова виділяє найважливіші складові синергетичних ідей, що можуть бути впроваджені в освітню галузь; С. Кульневич розкриває особливості синергетичної концепції самоорганізуючого виховання [3]. Незважаючи на вже досить значний список робіт, присвячених синергетиці та її застосуванню у різних сферах

* © Тараненко Т. М.

людської діяльності, напрацювання даної науки не використовуються в роботі навчальних закладів, саме тому потрібно більше приділяти уваги впровадженню синергетичного підходу в системі навчання й виховання.

У синергетичному сенсі освіта – це самоорганізація людини як цілісної, упорядкованої системи, що коеволюціонує з ідеалами культури й співвідноситься з образами сучасного світу. Самоорганізація в синергетичному розумінні – це створення свого «Я» в системі «людина – суспільство». Сучасна модель освіти повинна виробити не тільки механізми та способи розуміння людини як системи, що саморозвивається, але й активно, дієво сприяти становленню особистості як зацікавленого й творчого співучасника розвитку й відновлення суспільства, а не як зовнішнього спостерігача цього процесу. Синергетичний підхід дає можливість реалізувати ідею творчого втягування людини в соціокультурну дійсність. Тому сформований на цей момент спосіб життя сучасної людини різко підвищує цінність гуманітарного знання, що вимагає кардинальних змін у системі освіти, у першу чергу середньої, тому однією із сучасних тенденцій школи є посилення уваги до особистості, розвитку її свідомості й самосвідомості, культурного потенціалу. Недарма ХХІ століття назване ЮНЕСКО «століттям людського фактора». До освіти висуваються сьогодні нові вимоги, підкреслюється гуманістична та культурно-творча місія школи, покликана переробити технократичні тенденції в підготовці учнів природничого й технічного профілів і забезпечити випуск освічених фахівців не тільки з добрим запасом знань, але й здатних до цілісного та системного аналізу складних проблем сучасного життя суспільства й навколишнього середовища [4].

Науковці вважають, що методологія синергетики принципово змінює погляди на процес навчання. Відповідно до синергетичного підходу в педагогіці, системами, що самоорганізуються, є учень, викладач, їх взаємозв'язок. Поняття навчання можна розглядати як процес взаємодії, співпраці педагогів і учнів, спрямований на засвоєння певної системи знань, умінь та навичок. Головними структурними елементами (системами) навчання, з позиції синергетичного підходу, є зміст навчання та діяльність (взаємодія, співпраця) учителя й учня. Під час роботи з дітьми необхідно зорієнтовувати навчально-виховний процес у творчому напрямі, на продуктивну теоретичну і практичну діяльність; вчителям – дотримуватись принципів індивідуального підходу до учня зі спрямованістю навчально-виховної роботи на їхню самоосвіту, самовиховання, самореалізацію заради розвитку й пізнання. Викладання нового матеріалу на основі механічної передачі знань, умінь та навичок призводить лише до відчуження особистості в процесі навчання, розвитку репродуктивного мислення й не відповідає вимогам сьогодення.

Головне завдання вчителя – розвивати мислення та креативність, формувати здатність узагальнювати наявні теоретичні та практичні знання для вирішення проблем і одержання нового знання, сприяти оволодінню методологією формування системи знань. Забезпечення нового рівня якості освіти, який відповідає сучасним вимогам інформаційного суспільства, потребує нового рівня викладання. З погляду синергетики, в організації шкільної освіти головним є не передача знань, а навчання оволодінню способами поповнення знань та їх оновлення, швидкої орієнтації в розгалуженій системі знань. У процесі навчання головне – навчити учнів методам самонавчання.

Проблема запровадження ідей синергетики полягає не в тому, щоб створити єдину методику, а в тому, щоб навчити вчителя створювати власну методику, спираючись на синергетичні уявлення про людину і світ. Урахування синергетичного підходу при організації навчально-виховного процесу дозволяє не лише сформувати цілісний підхід до навчання, а надає можливість урахувати динаміку та механізми самоорганізації суб'єктів навчально-виховного процесу, забезпечує формування цілісної, креативної особистості. Необхідно ще раз підкреслити, що основою реалізації синергетичного підходу до навчання є новий тип соціальних відносин між усіма учасниками навчально-виховного процесу, який передбачає співробітництво, співтворчість, взаємну допомогу. Навчально-виховний процес побудований таким чином, що дає можливість підготувати соціально активних, творчих фахівців, здатних до самовдосконалення, свободи вибору і свободи дій, самовідповідальності. Урахування положень синергетичного підходу до навчання школярів дозволяє підвищити результативність у підготовці майбутніх фахівців. Таким чином, змінюється роль учителя та його відповідальності в житті учня: учитель повинен розкрити можливості дитини, її майбутнє, бо в освіті представлене майбутнє в сьогоденні.

Синергетичний підхід до освіти також полягає в навчанні, яке стимулює, пробуджує, і головна проблема якого полягає в тому, як підштовхнути учня до одного із власних і сприятливих для нього шляхів розвитку, як забезпечити самокерований і самопідтримуючий розвиток. Потрібно досягати такої спільної активності та співпраці, щоб учень і педагог почали функціонувати з однією швидкістю й жити в одному темпі.

Учитель повинен ставити проблеми так, щоб почати дослідження разом з учнем, а учень здивувався таємницям існування, зрозумів невичерпність пізнання світу. За таких умов навчання стає інтерактивним. Синергетичний підхід в освіті заснований на навчанні як відкритті себе або співпраці самого із собою чи з іншими людьми.

Однією з умов, які роблять спілкування між учителем та

учнем середовищем для саморозвитку особистості, є захопленість учня особистістю викладача, що здійснюється через так зване фасилітативне (сприятливе, таке, що надихає) спілкування, роль якого для процесів самореалізації полягає в націлюванні учня на максимальне розкриття власних творчих здібностей, на адекватну та гнучку поведінку [6].

Синергетика зближає гуманітарну й природничу освіту, надаючи можливість спиратися на принципи взаємодоповнюваності природничо-наукової методологічної традиції й гуманітарних способів пізнання. Нині інтегроване навчання проводиться у вигляді підтримання міжпредметних зв'язків, які не можуть формувати в учнів узагальнено-науковий та цілісний погляд на оточуючий світ. Інтеграцію предметів потрібно реалізовувати за такими принципами:

- комплексні проблеми оточуючого світу слід вивчати з єдиної точки зору;
- школярів потрібно навчати багатогранному баченню досліджуваних об'єктів та явищ;
- дослідження конкретного явища або об'єкта з позиції різних дисциплін зводиться до виявлення властивостей узагальнюючого характеру.

Завдяки синергетиці оточуючий світ: людина, суспільство, цивілізація, культура, Розум, жива і нежива природа, екологія і Всесвіт вивчається не частинами, а як одна цілісна глобальна самоорганізуюча система. Синергетичний підхід в освіті створює умови для формування екологічного світогляду учнів, інтеграції різнодисциплінарних знань та розкриття спільності явищ і процесів різної природи; спричиняє новий діалог людини із природою. Однією з важливих умов реалізації синергетичної освіти є оновлення змісту предметів природничого циклу, адже ці предмети є фундаментальною базою синергетики.

Синергетична концепція освіти базується на системі ідей, що сприяють становленню паритетного ставлення до навколишнього світу людини, яка визначає своє місце в ньому:

- холістичній ідеї, що визнає єдність світу природи та світу особистості, вписаність людини в цілісну соціоприродну систему;
- ідеї екологізації, яка представляє збереження рівноваги в соціоприродній системі, що є головною умовою коеволюції людини, суспільства й природи;
- ноосферній ідеї, що відбиває органічний взаємозв'язок і взаємодію Розуму й біосфери;
- ідеї толерантності, що пропонує встановлення терпимості стосовно інших індивідів і соціумів у суспільній системі;
- ідеї самоорганізації, що представляє світ як динамічну відкриту систему, у якій усе взаємодіє із усім, усе проявляється у всьому і його самоорганізацією керують фундаментальні

закони природи й суспільства;

- валеологічній ідеї, що розкриває прямий зв'язок безпечної життєдіяльності людини з екологічною безпекою природи;
- акмеологічній ідеї, яка підходить до проблеми стійкості розвитку з позиції духовного світу людину: чиста душа – гарантія стійкого світу [5].

Синергетичну освіту не слід виділяти як самостійну частину безперервної освіти, її можна реалізувати, наповнюючи навчальні матеріали синергетичним змістом та інтегруючи навчальні предмети.

Синергетична освіта – це освіта, що спонукає до власних пошуків і відкриттів, а отже, гарантія успіху й процвітання всієї системи освіти в цілому. Недарма Галілео Галілей у свій час стверджував: «Ви нічому не можете навчити людину. Ви можете тільки допомогти їй відкрити це в собі».

Отже, синергетика стала тріумфом людської думки ХХІ століття, вона повинна знайти гідне місце в сучасній освіті. Утілення ідей синергетики в навчально-виховному процесі – не черговий «модний» підхід в освіті, а важлива умова відновлення змісту сучасної освіти з урахуванням реалій сьогодення, непередбаченого світу, що стрімко розбудовується. У цей час відбувається становлення нової моделі освіти, методологічною основою якої служить теорія самоорганізації, що адекватно відбиває в навчальному пізнанні весь спектр стану навколишньої дійсності.

На основі вищевказаного, можна зробити висновки, що синергетичний підхід до освіти проявляється в наступних основних аспектах:

- у синергетичному сенсі освіта – це самоорганізація людини як цілісної, упорядкованої системи, що коеволюціонує з ідеалами культури і співвідноситься з образами сучасного світу;
- головне завдання вчителя – розвивати мислення та креативність, сформувати здатність узагальнювати наявні теоретичні та практичні знання для вирішення проблем і одержання нового знання;
- орієнтація навчально-виховного процесу у творчому напрямку, на продуктивну теоретичну і практичну діяльність учнів; спрямованість навчання на самоосвіту, самовиховання, самореалізацію;
- синергетичний підхід в освіті передбачає навчання, яке стимулює, пробуджує;
- завдяки синергетиці оточуючий світ вивчається як одна цілісна глобальна самоорганізуюча система.

Література:

1. Вознюк А. В. Педагогическая синергетика: монография. – Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2012. – 812 с.
2. Демина В. А. Подход к пробуждающему образованию с синергетической позиции // Актуальные вопросы лингвистики в педагогическом контексте. Сборник научных статей преподавателей и студентов Российского государственного социального университета. – М.: Эра, 2010. – С. 33-39.
3. Квас В. М. Синергетичний підхід до організації навчально-виховного процесу // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. – Випуск 13. – Книга 1. – 2009. – С. 125-132.
4. Робуль О. Синергетика як інноваційна методологія педагогічної освіти // Філософія освіти. – 2006. – № 1(3). – С. 35-41.
5. Урсул А. Д. Глобализация через устойчивое развитие // Безопасность Евразии. – 2004. – № 1. – С. 25-28.
6. Nsportal. ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tehnologii/library/sinergicheskii-podkhod – v- organizatsii-obrazovate.

Цибуленко Г. В., Цибуленко Л. О.*

**СИНЕРГЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ
ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ПОДІЙ В ІСТОРІЇ**

У статті висвітлено застосування синергетичного підходу до розуміння та інтерпретації історичних процесів, зокрема екстремальних подій.

Криза класичного історизму наприкінці ХХ ст. призвела до появи постмодернізму, що реалізовувався в глибокій внутрішній трансформації історичної науки. Складні процеси були пов'язані з поступовим відступом марксизму в історіографії. Він протягом усього ХХ ст. надзвичайно потужно формував історичні парадигми й не тільки в радянському історіографічному просторі саме тому, що формаційний підхід надавав непогано працюючу соціальну модель.

Паралельно із цим відбулася важка зміна поколінь, кардинально змінювались інтелектуальні орієнтації й дослідницькі парадигми, змінювалася сама мова історії. Перш за все, і головне, відбувалися принципові відмінності в розумінні характеру взаємовідносин історика із джерелом, предмета й способів історичного пізнання, змістом і природою отриманого історичного знання, форми викладу й подальших інтерпретацій історичного тексту.

Головний виклик постмодернізму історії спрямовано проти її уявлення про історичну реальність і, відповідно, про об'єкт історичного пізнання. Таким чином, історична реальність і об'єкт

* © Цибуленко Г. В., Цибуленко Л. О.